

interact.

The major emphasis is directed on the development and operation of production systems under the influence of globalization processes. At work, we have studied the nature of production systems and determined their place in the overall structure of economic relations. In the article formulated the position and characteristics of production systems with specific characteristics in the overall classification system; the main factors of formation, functioning and development of production systems.

In the article the author were considered new forms of production systems operating at the international, national and regional levels, such as networks, alliances, clusters defined by their essence and specificity. The study of the essence of new production systems in the current market conditions and highlights the trends in the evolution of global production. Is also established the role of transnational corporations in shaping global production systems in the world.

Is determined that new system of global production are formed based on a combination of strategic alliances and partnerships and temporary cooperation between transnational corporations. Conclusions are done regarding the impact of cluster formations on economic development and competitiveness in the global production system. The author also focuses on the necessity of formation and functioning of production systems in Ukraine, which will eventually lead to structural shifts in the economy as a whole.

Key words: *globalization, internationalization, production systems, the global economy, clusters, networks.*

УДК 339.922(7)

О. А. Беззубченко

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В КРАЇНАХ НАФТА

У статті досліджено особливості регіональних інтеграційних процесів характерних для Північноамериканського регіону, що знаходяться в певній мірі під впливом процесів глобалізації та інтернаціоналізації світової економічної системи. Оцінено ефективність регіональної інтеграції в Північній Америці в умовах глобалізації світового господарства з використанням широкого кола статистичних методів.

Ключові слова: *регіональна економічна інтеграція, НАФТА, внутрішньорегіональна торгівля, зовнішньорегіональна торгівля, індекс інтенсивності внутрішньорегіональної торгівлі, конкурентоспроможність, ПП, ПЗІ, коефіцієнт порівняльних переваг.*

Сучасний розвиток системи світових господарських зв'язків значною мірою визначається інтеграційними процесами, які інтенсивно розвиваються у всіх регіонах й обумовлені тим, що проблеми економічної взаємодії, які не вдається врегулювати на глобальному рівні, все частіше вирішуються в рамках регіональної інтеграції. Розвиток економічних зв'язків на основі регіональної інтеграції є характерним для Північноамериканського регіону, в результаті чого США, Канадою та Мексикою було утворено Північноамериканську зону вільної торгівлі (НАФТА).

Хоча перелік джерел в питаннях регіональних інтеграційних процесів у вітчизняній літературі досить великий [1-14], все ж таки існує необхідність в більш детальному аналізі особливостей регіональної інтеграції країн Північноамериканського регіону з огляду на те, що сучасна економічна система знаходиться під впливом процесів глобалізації та інтернаціоналізації. Саме тому, вивчення цієї теми є дуже актуальним та має науково-практичне значення.

Метою роботи є оцінка ефективності регіональної інтеграції в Північній Америці в умовах глобалізації світового господарства.

Домінування об'єктивних складових у розвитку процесів регіональної інтеграції демонструє північноамериканська модель міжнародної регіональної економічної інтеграції, оскільки посилення регіональної співпраці пов'язане безпосередньо із впливом ТНК, які й стали основними рушіями поглиблення інтеграції в Північній Америці. В результаті цього було створено найбільшу за територіальними масштабами в світовому господарстві зону вільної торгівлі - НАФТА, яка об'єднує 466,1 млн. чол.(6,7% від загальносвітової чисельності), що виробляють товарів та послуг на загальну суму понад 18645,0 млрд. дол., що становить 26,1% від рівня світового ВВП.

Країни НАФТА володіють могутнім економічним потенціалом. І в першу чергу це зумовлено тим, що провідна роль у розвитку інтеграції на північноамериканському просторі, безумовно, належить США, на долю якого припадає 84,2% регіонального ВВП, тоді як частки Канади та Мексики складають лише 9,5% та 6,3% відповідно. При цьому ВВП Мексики зростає швидшими темпами (середній темп приросту за аналізований період становив 8,07%) і з 1995 р. збільшився в 3,7 разів; ВВП Канади збільшився в 3 рази, ВВП США - в 2 рази (середні темпи приросту за аналізований період склали 6,7 і 4,5% відповідно)[15].

Хоча частка НАФТА в сукупному обсязі світового ВВП зменшилася, економіка країн-членів даного угруповання характеризується сталою тенденцією росту, що підтверджують дані, наведені на рисунку 1.

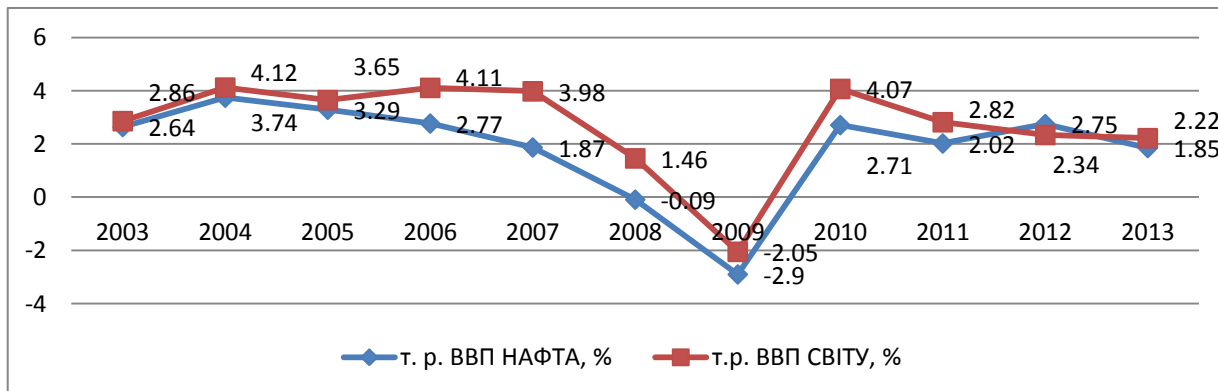

Рис.1. Динаміка росту ВВП НАФТА та світового ВВП за період 2003-2013 рр., %

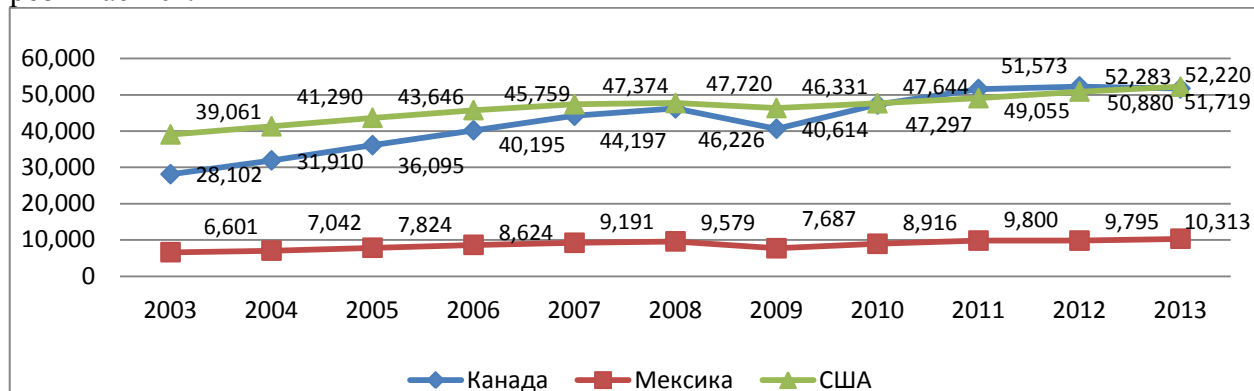
Отже, протягом вказаного періоду спостерігалася тенденція до зростання ВВП (за винятком 2009 р). Незважаючи на сталу тенденцію росту обсягів регіонального ВВП, з 2006 р. спостерігається уповільнення росту цього показника, що спричинено економічною кризою, що розгорнулася в США. У 2009 р. спостерігається падіння темпів росту ВВП порівняно з 2008 р. В 2010 р. відбувається зростання ВВП угруповання, проте темпи зростання ВВП регіону відстають від світових.

Якщо розглядати структуру створення суспільного продукту в країнах-членах НАФТА за секторами економіки, то найбільша питома вага як в структурі регіонального ВВП, так і за країнами окремо, припадає на сферу послуг (близько 76,5%) та на сферу матеріального виробництва (22,3%). Найменший вплив на створення ВВП має галузь сільського господарства, на яку припадає незначна частка суспільного продукту (1,3 %). Подібні пропорції має структура зайнятості регіону, яка характеризується концентрацією робочої сили в сфері обслуговування та промисловості.

Якщо ВВП є основним макроекономічним показником, який відображає спад чи економічне зростання за певний період, то ВВП на душу населення надає приблизну оцінку середньому життєвому рівню у країні або регіоні.

НАФТА є безумовним лідером за обсягами ВВП на душу населення (39,6 тис. дол. США) в порівнянні з іншими регіональними угрупованнями, що зумовлене членством

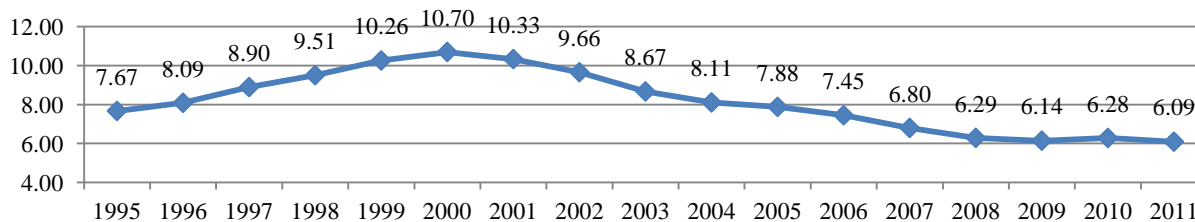
США - країною одним з найбільшим розміром даного показника в світі (в 2012 р. - 49,1 тис. дол.). Проте, починаючи з 2010 р., ВВП на душу населення Канади перевищує значення показника США та в 2012 р. становило 51,1 тис. дол., що підтверджують дані, наведені на рисунку 2, але у 2013 р. [15]. США відновили втрачені позиції. ВВП на душу населення Мексики майже в 5 разів менше, ніж у його партнерів по НАФТА. Унікальним аспектом угруповання є саме те, що НАФТА стала першою угодою, яка об'єднала в один інтеграційний блок на рівноправній основі дві високорозвинені держави і країну, що розвивається.

Рис. 2. Динаміка ВВП на душу населення країн-членів НАФТА за період 2003-2013 рр., дол. США

Отже, спостерігається неоднозначне варіювання показника ВВП на душу населення НАФТА як за даним інтеграційним угрупованням в цілому, так і по кожній із країн-членів зокрема. Тенденція до зростання ВВП на душу населення протягом майже всього періоду спостерігається за всіма членами угруповання, хоча абсолютні зміни різняться. Середній темп росту даного показника за період функціонування НАФТА склав 3,7%. ВВП на душу населення Канади та Мексики в середньому зростали на 5,6% та 6,6% відповідно, темп росту цього показника в США склав лише 3,5%. Хоча темпи зростання ВВП США є досить незначними в порівнянні з аналогічним показником інших країн-членів НАФТА, однак, слід зазначити, що абсолютне значення 1% приросту ВВП для США значно більше, ніж цей показник для Мексики та Канади. За період 2008-2009 рр. ВВП на душу населення країн НАФТА зменшився в середньому на 3,7%. Якщо розглядати ситуацію окремо по країнам-учасницям угруповання, слід відмітити незначне падіння показника в США (-2,1%) в порівнянні з Канадою, ВВП якої зменшилося на 8%. Мексика, економіка якої значно поступається в розвитку іншим країнам НАФТА, зазнала найбільших втрат внаслідок кризових явищ. Її показник зменшився на 17%.

Торговельно-економічні відносини залишаються основоположними у розвитку північноамериканського регіону, адже Північноамериканська зона вільної торгівлі є другим світовим експортером та імпортером після ЄС. Так у 2012 р. на долю НАФТА припадало 12,95% світового експорту та 17,3% імпорту світу. Створення зони вільної торгівлі в Північноамериканському регіоні сприяло розвитку не тільки зовнішньої, але й внутрішньорегіональної торгівлі [16].

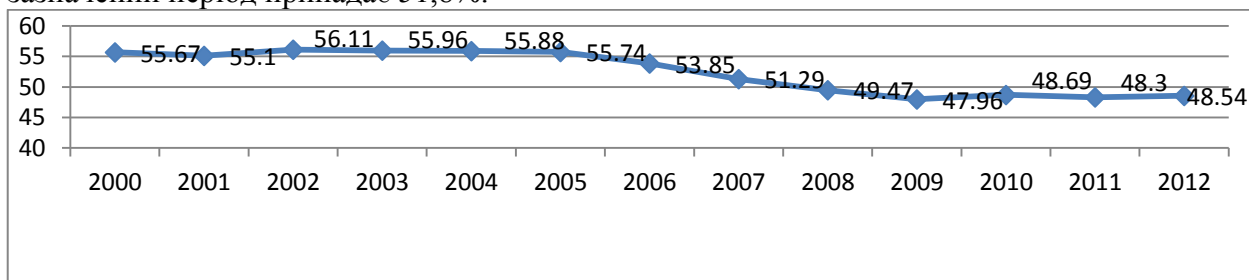
Рис. 3. Динаміка частки регіональної торгівлі НАФТА в світовій торгівлі за період 1995-2011 рр., %

Зокрема частка внутрішньорегіонального експорту НАФТА в 2011 р. склала 6,09% від світового експорту, що підтверджують дані, наведені на рис. 3, а експортна ринкова

частка НАФТА склала 6,52%.

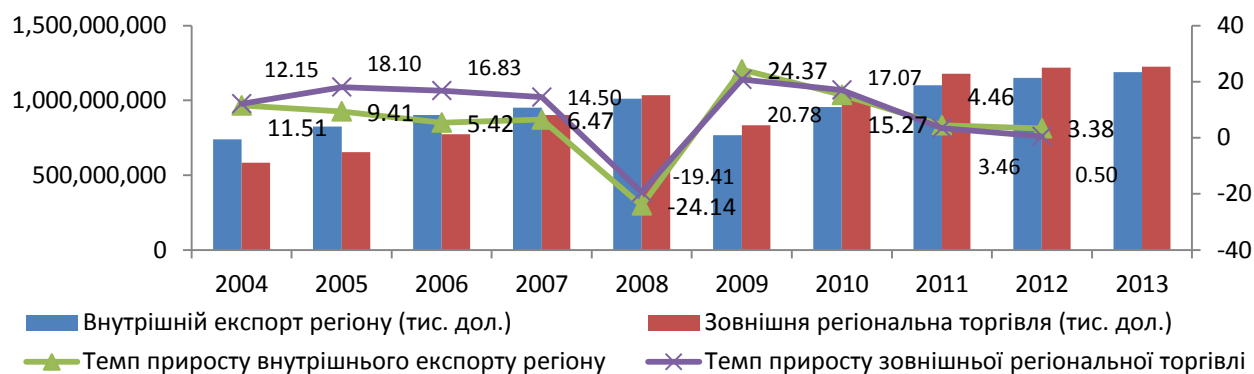
При цьому як частка регіональної торгівлі в світовій торгівлі, так і експортна ринкова частка має негативну тенденцію до зростання, щорічно скорочуючись на 1,43 і 2% відповідно. Слід зазначити, що за період 1995-2002 рр. спостерігається позитивна динаміка показника частки регіональної торгівлі в світовій торгівлі (середній темп приросту за вказаний період склав 3,45%), що свідчить про процес формування інтеграційного блоку. Спад в 2002-2003 рр. можна пояснити економічними потрясіннями, які сталися в США після 11 вересня 2001 р., а також кризою доткомів («пузир доткомів» 2000-2002 рр.), через які всі макроекономічні показники американської економіки зазнали низхідної тенденції, що й спричинило зменшення обсягу торгівлі регіону. А з 2004 р. починається скорочення показника і в 2006-2011р. спостерігається стабілізація частки внутрішньорегіональної торгівлі в світовій торгівлі на рівні 6,32%, що свідчить про завершення процесу формування торгового інтеграційного блоку[16].

Частка внутрішньорегіональної торгівлі складає 48,3% від загальної торгівлі об'єднання, яка зросла на 5,2 % порівняно з 1995 р., але зменшилась на 14,3% порівняно з 2004 р., що підтверджують дані, наведені на рис. 4. В цілому ж НАФТА показує баланс між зовнішньо-та внутрішньорегіональною торгівлею, на долю останньої в середньому за зазначений період припадає 51,8%.

Рис.4. Динаміка частки внутрішньорегіонального експорту в сукупному експорті регіону за період 2000-2013 рр., %

Темпи зростання внутрішнього експорту регіону перевищують темпи зростання зовнішнього експорту регіону на 10% (коефіцієнт випередження дорівнює 1,099). В 2012 р. внутрішній експорт регіону становив 1,15 трлн. дол., збільшившись на 0,05% порівняно з 2011 р. (5). Щорічно за період 1995-2012 рр. обсяг внутрішньорегіонального експорту збільшувався на 6,65%.

Рис. 5. Динаміка внутрішнього та зовнішнього експорту країн НАФТА за період 1995-2011 рр.

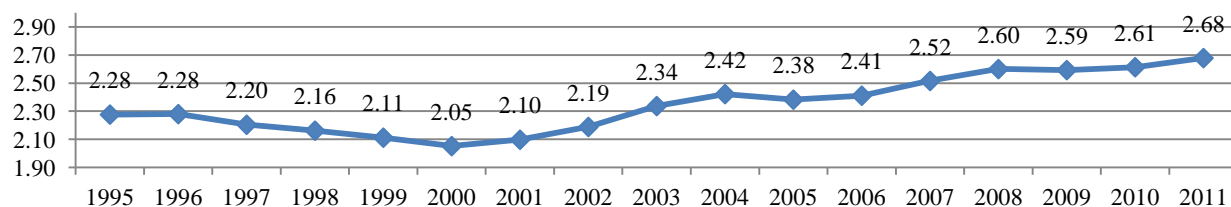
Проте зовнішньоторговельний оборот країн в межах регіону росте більш повільними темпами в порівнянні з сукупним зовнішньоторговельним оборотом (коефіцієнт відставання дорівнює 0,95), тому показник частки внутрішньорегіонального товарообігу в сукупному зовнішньоторговельному обороті за аналізований період щорічно

скорочується на 0,28%.

Але за період 1995-2002 рр. спостерігається зростання показника (середній темп приросту дорівнює 1,37%), а з 2003 р. починається скорочення показника (середній темп приросту складає -1,46%), т.ч., зростання показника змінилося падінням з прискоренням (коефіцієнт уповільнення дорівнює 0,97). При цьому за 1995-2002 рр. показник середньої частки внутрішньої торгівлі перевищує показник сукупної частки внутрішньої торгівлі (у 2011 р. середня частка регіональної торгівлі НАФТА в зовнішньоторговельному обороті склала 53%, в той час як сукупна частка - 40%), що вказує на неоднорідність торгового блоку НАФТА, пов'язану з присутністю великого учасника. Так у 2012 р. найбільшу питому вагу в загальному обсязі торгівлі даного об'єднання мали США - 69,79%, на Мексику і Канаду припадало 13,37 і 16,84% відповідно.

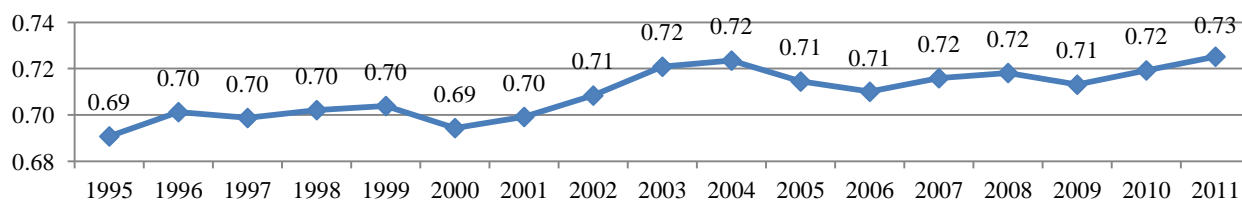
Для більш детального аналізу впливу процесів регіоналізації на торговельні відносини в Північній Америці слід використати індексні показники системи ООН, такі як індекс інтенсивності внутрішньорегіональної торгівлі та індекс симетричної торгової інтроверсії, що характеризують інтенсивність взаємодії країн-членів угруповання[15].

Отже, протягом 1995-2011 рр. в країнах НАФТА спостерігається істотне зростання показника індексу інтенсивності регіональної торгівлі на 17,5% з 2,28 у 1995 р. до 2,68 в 2011 р., що підтверджують дані, наведені на рис. 6. Значення індексу більше 1 (в середньому 2,35), що вказує на наявність «географічного крену», тобто регіональних уподобань, які пояснюються географічною близькістю, більш низькими транзакційними витратами, історичними та культурними зв'язками.

Рис. 6. Динаміка індексу інтенсивності внутрішньорегіональної торгівлі НАФТА за період 1995-2011 рр.

Важливість внутрішньої торгівлі регіону та її превалювання над зовнішніми зв'язками також підтверджується індексом симетричної торгової інтроверсії, адже значення показника наближається до одиниці (в 2011 р. показник симетричної торгової інтроверсії дорівнював 0,73), що підтверджують дані, наведені на рис. 7.

Рис. 7. Динаміка індексу симетричної торгової інтроверсії за період 1995-2011 рр.

Щодо розвитку зовнішньої торгівлі країн-членів НАФТА з іншими країнами світу, то тут спостерігається тенденція до сталого росту як обсягів експорту, так й імпорту товарів, що підтверджують дані, наведені на рис. 8. Обсяги експорту та імпорту країн-членів НАФТА збільшилися в середньому за зазначений період на 6,05% та 7,66% відповідно.

Протягом всього періоду, що аналізується спостерігається тенденція росту,

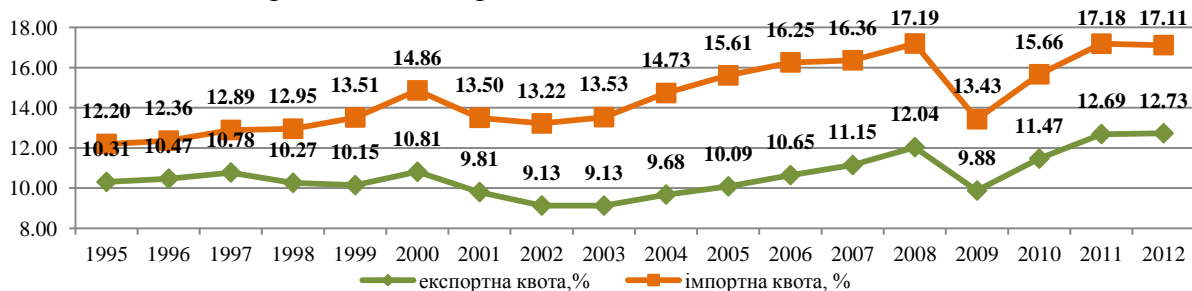
виключенням є 2001- 2002 роки, коли обсяги експорту зменшилися на 6%, що було зумовлене кризовими явищами, що мали місце в період з 2000 по 2003 роки, та мали значний негативний вплив на сферу торгівлі країн НАФТА, зокрема США, як найбільшого імпортера світу, а також 2009 р., коли обсяг експорту зменшився на 19,4% через вплив світової економічної кризи, епіцентром якої стали саме США.

В цей період спостерігалось підвищення курсу національної валюти Канади, що зробило деякі галузі економіки менш конкурентоспроможними на світовому ринку. При цьому конкурентною перевагою американських виробників стало значне зниження курсу долара США. Протягом всього зазначеного періоду спостерігається негативне сальдо зовнішньої торгівлі країн-членів НАФТА. Це зумовлено в першу чергу структурою зовнішньої торгівлі США, особливістю якої є домінуюча роль імпорту. Чимала доля імпорту пов'язана з внутріфірмовими постачаннями зарубіжних філій і дочірніх компаній американських корпорацій, що використовують переваги міжнародної спеціалізації. Але слід зазначити покращення стану торгівельного балансу НАФТА, з 2006 року спостерігається зменшення негативного сальдо в середньому на 1%.

Рис.8. Динаміка розвитку торгових відносин країн НАФТА з третіми країнами за період 1995-2011 рр., млрд. дол. та %

Для аналізу інтенсивності міжнародної торгівлі, слід проаналізувати показники експортної та імпортної квоти. Відносна стабільність експортної та імпортної квот НАФТА є наслідком стабільності процесів відтворення протягом 2000-2008 рр., що підтверджують дані, наведені на рисунку 9, а також подібними тенденціями росту як обсягів ВВП, так і зовнішньоторговельних потоків. Але в результаті впливу кризи суттєво зменшились обсяги зовнішньої торгівлі країн НАФТА, а відтак зменшились і показники відкритості: експортна квота - з 14,4% у 2008 р. до 9,88 у 2009 р., імпортна квота – з 17,19% до 13,43%, порівняно з 2008 р.

Рис. 9. Динаміка експортної та імпортної квоти НАФТА за період 1995-2012 рр., %

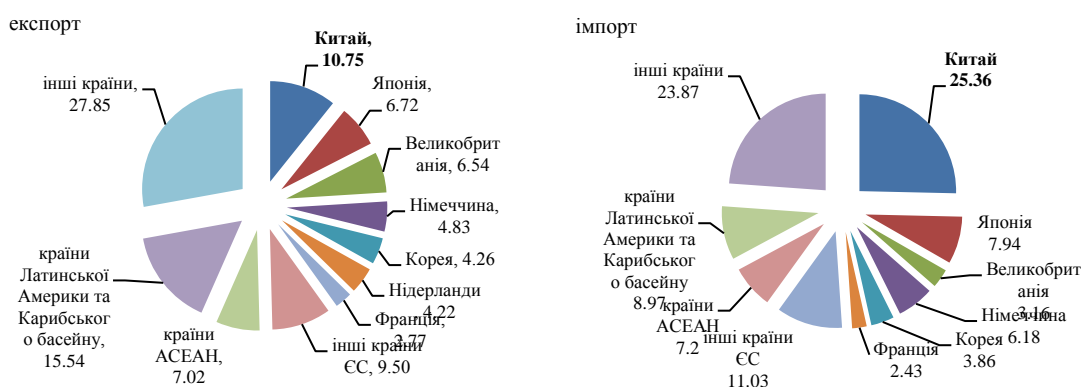
Отже, можна зробити висновок про середню відкритість економік країн-членів НАФТА, оскільки цей показник по угрупованню складає в середньому 10,6%. Це можна пояснити превалюванням частки внутрішньорегіональної торгівлі в порівнянні з

зовнішньою торгівлею НАФТА.

Імпортна квота НАФТА варіюється в межах 12-17%, що свідчить про незначну залежність країн-членів НАФТА від імпорту товарів з країн, що не є членами даного угруповання.

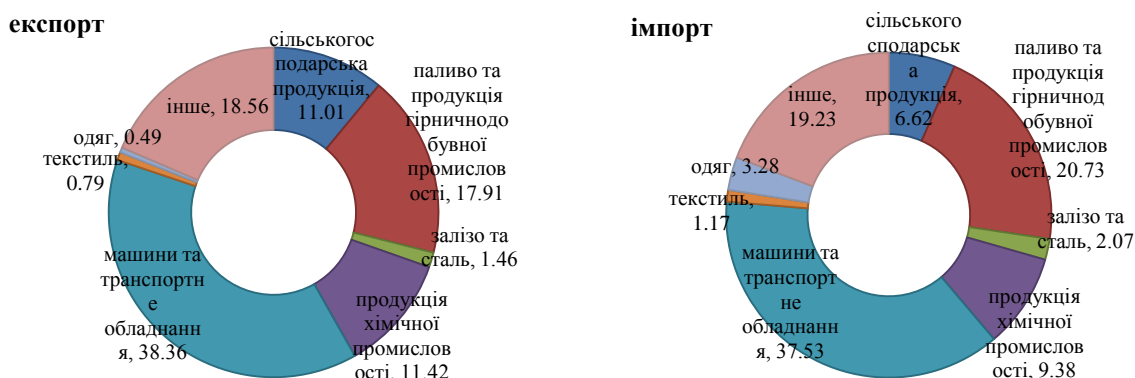
Аналізуючи географічну структуру зовнішньої торгівлі країн-членів НАФТА, слід зазначити, що основним торговельним партнером є країни ЄС, питома вага яких в загальному обсязі зовнішньої торгівлі НАФТА складає 27,86%, та АСЕАН, на долю якого припадає 7,2 імпорту та 7,02% експорту угруповання, що підтверджують дані, наведені на рис. 10.

Слід окремо відмітити розвиток торговельних відносин НАФТА з Китаєм, на долю якого припадає 10,75% від загального обсягу експорту угруповання. Китай є одним з найголовніших імпортерів товарів та послуг до зони НАФТА, займаючи одну четверту в структурі загального імпорту країн даного об'єднання. Зростання ролі Китаю в зовнішньоекономічних зв'язках НАФТА є однією з провідних тенденцій розвитку ЗЕД даного угруповання.

Рис. 10. Географічна структура експорту та імпорту країн НАФТА в 2012 р., %

Аналізуючи зовнішню торгівлю країни або угруповання слід розглянути товарну структуру експорту та імпорту на світові ринки. Найбільш питому вагу в зовнішній торгівлі країн-членів НАФТА має промислова продукція, на долю якої припадає 71% загального обсягу експорту та 72,7% імпорту товарів, що підтверджують дані, наведені на рисунку 11. На товари сільськогосподарського сектору та мінеральне паливо припадає 11% та 17,9% загального обсягу експорту та 6,6% та 20,7% імпорту відповідно. Значну роль в експорті НАФТА відіграють транспортні засоби, машинне та електричне обладнання, продукція хімічної промисловості, мінеральне паливо, зокрема нафта.

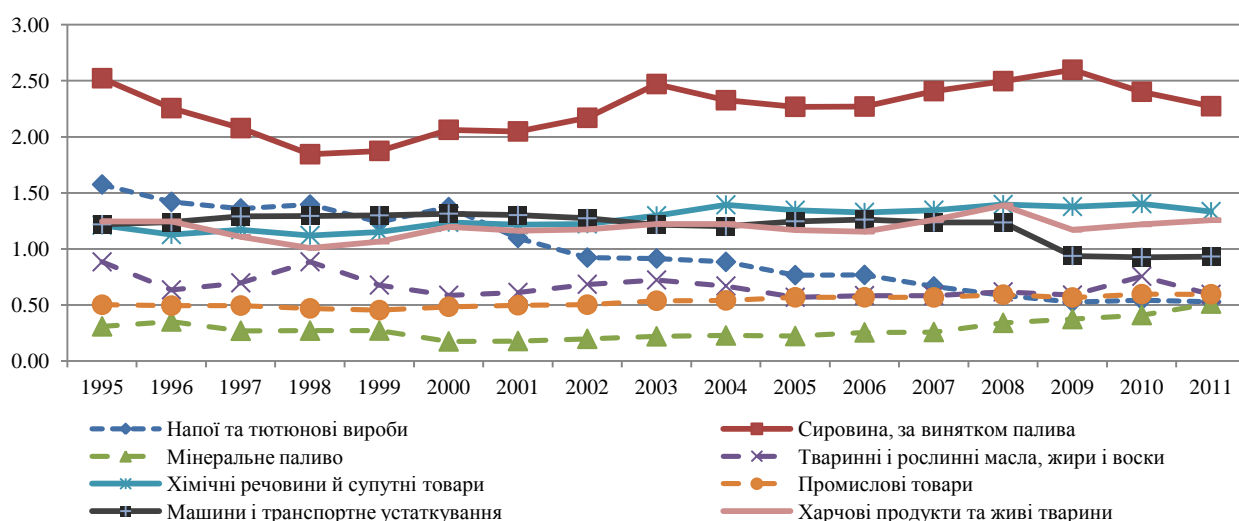
Рис.11. Товарна структура торгівлі НАФТА в 2012 р., %

Вищезазначені товарні групиможуть формуватиконкурентні перевагиугруповання на світовому ринку, щоможна визначитиза допомогоюкоефіцієнтапорівняльнихпереваг(RCA), розробленимБ.Баласса[17]. (НАФТАрозглядається якєдине утворення, виходячи з цього, у розрахункахвикористовуєтьсязовнішньорегіональнийекспортНАФТА). Коефіцієнтпорівняльнихперевагбудемати наступнийвид (1):

$$RCA_{ij} = \left(\frac{E_{ij}^{extra}}{E_{wi}} \right) \div \left(\frac{E_{je}^{extra}}{E_{we}} \right) \quad (1)$$

де E_{ij}^{extra} - зовнішньорегіональний експорт товару i регіону j ; E_{wi} - світовий експорт товару i (за винятком експорту регіону j); E_{je}^{extra} - зовнішньорегіональний експорт усіх товарів, вироблених в регіоні j ; E_{we} - світовий експорт усіх товарів (за винятком експорту регіону j).

На основі Unctadatabase були визначені коефіцієнти RCA_{ij} для експорту продукції угруповання НАФТА за період 1995-2011 рр. За такими товарними позиціям, як сировина (за винятком палива), продукція хімічної промисловості, машини і транспортне устаткування і продовольчі товари коефіцієнти мають значення більше 1, що підтверджують дані, наведені на рисунку 12, отже вони відносяться до групи конкурентоспроможної продукції на світових ринках.

Рис. 12. Динаміка коефіцієнта порівняльних переваг НАФТА за основними товарними групами за період 1995-2011 рр.

Найбільш конкурентним є експорт продукції групи сировина (за винятком палива), питома вага в торгівлі якою складає 14,4% в загальному обсязі світової торгівлі товарної групи. Дана група складається з 9 товарних позицій, і по 8 з них країни НАФТА мають конкурентні переваги на ринках Китаю, Німеччини, Індонезії, Італії, Японії, Кореї, Нідерландів, Норвегії, Туреччини, Великобританії.

Конкурентним є експорт угрупованням продовольчих товарів, які займають 8,5% світового ринку, зокрема, м'яса та м'ясопродуктів, корми для тварин, а також зернових та продуктів їх переробки за весь аналізований період, і експорт фруктів і овочів в період 2004-2006 та 2008-2011 рр. Продовольчі товари поставляються на ринки таких країн, як Китай, Єгипет, Індонезія, Японія, Корея, Нідерланди, Філіппіни, Росія, Великобританія, Венесуела.

Експорт хімічної продукції північноамериканським регіоном має стабільний рівень конкурентоспроможності на зовнішніх ринках, про що свідчать значення коефіцієнта порівняльних переваг. Найбільш конкурентним є експорт органічної та неорганічної хімії (протягом всього аналізованого періоду), ліків і фармацевтичної продукції (1999-2011 рр.), ефірних олій для парфумерної продукції (2000-2011 рр.), пластмаси (1995-1997, 2000-2011 рр.). Частка хімічної продукції на світовому ринку становить 8,98%; на ринках Бельгії, Бразилії, Китаю, Франції, Німеччини, Індії, Японії, Кореї, Нідерландів, Великобританії вона користується попитом.

Конкурентні переваги на зовнішніх ринках має експорт машин і транспортного устаткування, питома вага яких у світовій торгівлі становить 6,45%. Зокрема, це експорт машин, що генерують енергію, і устаткування, спеціалізованої техніки (на протязі всього аналізованого періоду), металообробного устаткування (1995-1997, 1999-2006 рр.), іншого

промислового устаткування і запчастин (1997, 2000-2011 рр.), офісної техніки та машин автоматичної обробки даних (1995-2006 рр.), електричних машин, апаратів, обладнання (1995-2008 рр.), іншого транспортного обладнання (залізничний транспорт, літаки, човни, кораблі) (1995-2008 рр.) на ринки Австралії, Бразилії, Китаю, Німеччини, Японії, Кореї, Нідерландів, Саудівської Аравії, Сінгапуру, Великобританії. Однак поставки цієї товарної групи в 2009-2011 рр. перестали носити конкурентний характер.

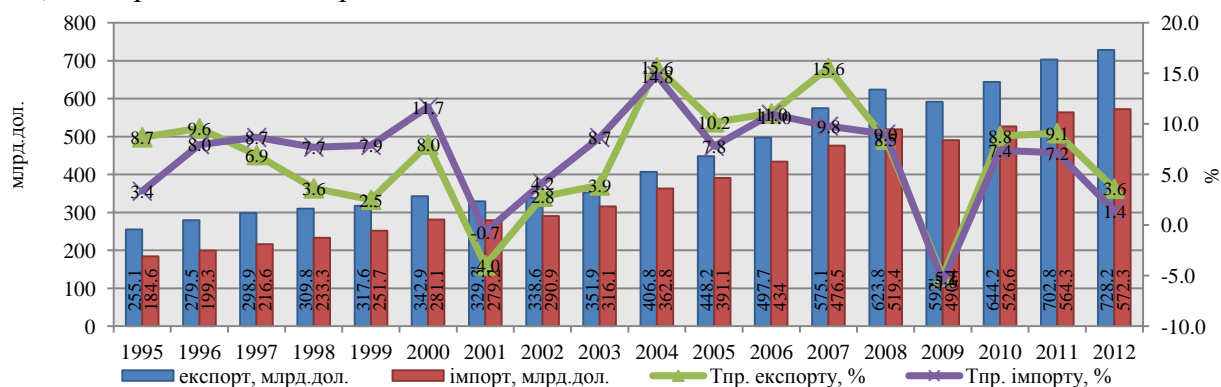
Отже, основними конкурентоспроможними товарами, виробленими в НАФТА, на світовому ринку є експорт сировини (за винятком палива), продовольчої продукції, хімічної продукції, машин і транспортного устаткування. Решта продукції, для якої значення коефіцієнта Б. Баласса менше 1, менш конкурентна, але все ж користується попитом на світовому ринку.

Важливим аспектом економічних відносин в рамках НАФТА є торгівля послугами. Сфера послуг займає пріоритетне положення в створенні суспільного продукту країн-членів північноамериканського об'єднання, адже більш ніж 70% від ВВП угруповання припадає на сферу послуг.

Питома вага НАФТА на світовому ринку послуг у 2012 р. склала 16,5%. Хоча зовнішня торгівля послугами НАФТА характеризується меншими обсягами за торгівлю товарами, вони продовжують зростати з кожним роком, що підтверджує їх ключове значення для торгівлі та розвитку. Варто зазначити, що за статтею послуг НАФТА має позитивне сальдо, що зумовлене тим, що країни-члени угруповання, зокрема США, є одними із найбільших світових експортерів послуг.

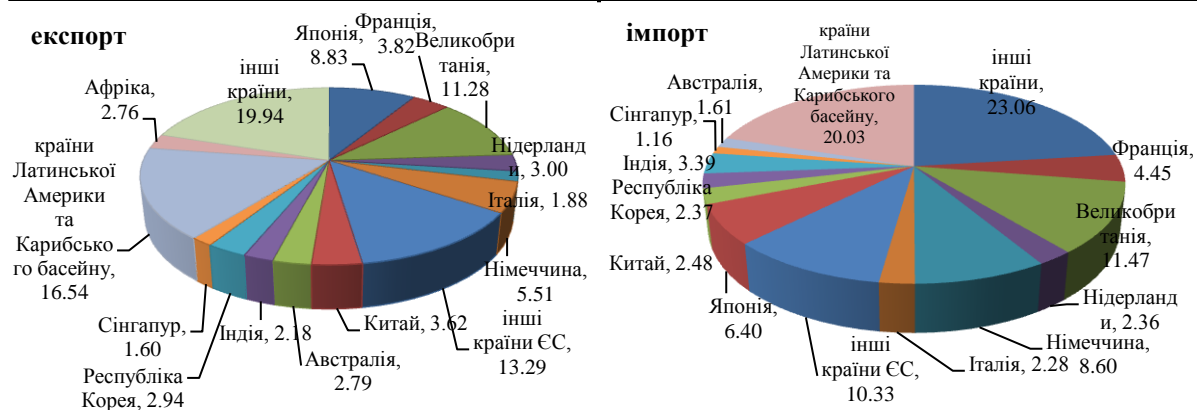
В цілому протягом 1995 – 2012 рр. спостерігається тенденція до зростання обсягів торгівлі послугами країн НАФТА. Слід також зазначити, що обсяги експорту та імпорту збільшувалися майже однаковими темпами, в середньому на 6,4 % щороку, що підтверджують дані, наведені на рисунку 13.

Основне падіння обсягів торгівлі послугами припадає на 2000-2001 рр., що пов'язано з кризовими явищами в економіці. Найбільше постраждав експорт послуг, який у 2001 р. дорівнював 329,3 млрд. дол., зменшившись на 4% в порівнянні з 2000 р. Імпорт послуг в 2001 р. склав 279,7 млрд. дол., що лише на 1% є меншим за попередній період. Світова криза 2007-2009 рр. також мала негативні наслідки на торгівлю послугами регіону Північної Америки. Так обсяги експорту країн НАФТА скоротилися на 5,1%, а імпорту – на 5,6% порівняно з 2008 р.

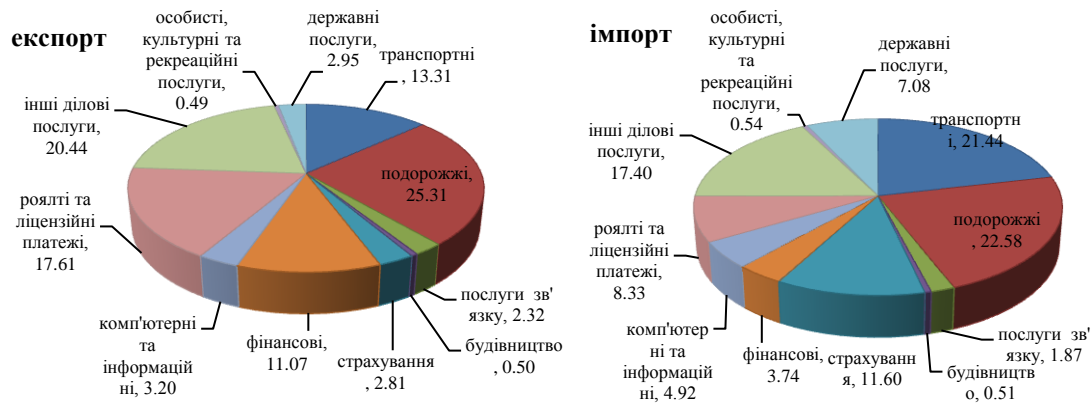
Рис. 13. Динаміка торгівлі послугами країн НАФТА за період 1995-2012 рр., млрд. дол. США та %

Основним партнером країн Північноамериканського угруповання в сфері послуг є країни ЄС, частка яких складає майже 40% як в експорті, так і в імпорті послуг. Але значно збільшилась роль країн Азії в якості торговельних партнерів НАФТА в сфері послуг, зокрема Японії, Кореї та Китаю. Що стосується Латинської Америки, то на ринки цих країн припадає майже 20 % обсягів торгівлі послугами країн НАФТА.

Рис. 14. Географічна структура торгівлі послугами країн НАФТА в 2012 р., %

Найбільш розвинутою галуззю в сфері послуг країн-членів НАФТА є туризм, частка якого в загальному об'ємі імпорту та експорту складає 22,6% та 25,3% відповідно [18], що підтверджують дані, наведені на рисунку 15. Країни НАФТА представляють величезний внутрішній туристичний ринок з високорозвинутою інфраструктурою, з розгалуженою готельною мережею і транспортною індустрією, що робить ці країни популярними серед туристів. Зокрема в 2012 р. кількість туристів, що прибули до країн НАФТА, становила 265,5 млн. осіб [19].

Рис. 15. Структура торгівлі послугами НАФТА в 2012 р., %

Торгівля послугами країн-членів НАФТА зосереджена також в сфері транспортних та фінансових послуг. Транспортні послуги є також основною статтею експорту НАФТА, їх питома вага в загальному обсязі експорту складає 13,3%, а в імпорті – 21,4%. Стрімкий розвиток торгівлі даного сегменту послуг в рамках НАФТА в першу чергу завдячує саме поглибленню інтеграційних процесів між Канадою, США та Мексикою. Угода про вільну торгівлю ліквідувала майже всі квоти в банківському секторі по відношенню країн-партнерів та дозволила американським та канадським інвесторам приймати участь в мексиканському банківському бізнесі через проведення злиттів та поглинань існуючих банків.

Згідно з теорією Джекоба Вайнера внаслідок створення зони вільної торгівлі в економіці виникають два види ефектів: статичні та динамічні. Статичні ефекти - це економічні наслідки, які проявляються негайно після створення торгового союзу як його безпосередній результат, а динамічні ефекти проявляються на більш пізніх стадіях функціонування митного союзу.

Серед статичних ефектів найбільше значення мають ефекти створення торгівлі та відхилення торгівлі. Створення торгівлі - переорієнтація місцевих споживачів з менш ефективного внутрішнього джерела постачання товару на більш ефективне зовнішнє джерело (імпорт), яка стала можливою в результаті усунення імпорتنих мит у рамках торгового союзу. Ефект відхилення торгівлі є протилежним ефекту створення торгівлі [20, с. 370-374]. Для вимірювання ефектів, згідно з теорією Бела Баласса, використовується показник фактичної еластичності попиту на імпорт за доходами [20, с.377].

Відповідно до отриманих результатів формування НАФТА мало ефект створення торгівлі, що підтверджують дані, наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Коефіцієнти еластичності попиту на імпорт за доходом

	1984-1987	1988-1993	1994-1997	2004-2007	2008-2011
еластичність внутрішньорегіональна	0,45	1,55	2,26	1,27	1,10
еластичність зовнішньорегіональна	1,47	0,81	1,50	1,68	0,84
еластичність сукупна	1,15	1,06	1,79	1,54	0,92

Якщо до створення НАФТА кожний 1% зростання ВВП призводив до збільшення торгівлі між країнами на 0,45%, то після створення НАФТА - вже на 2,26%, тобто в 5 разів більше, при цьому на харчові продукти та паливо - у 1,6 разів, промислові товари - 2,5 разів, на машинне і транспортне устаткування, напої, тютюн, сировину - в 3,7 разів, що підтверджують дані, наведені в табл. 2.

Таблиця 2

Коефіцієнт еластичності внутрішньорегіонального попиту на імпорт за доходом за товарними групами

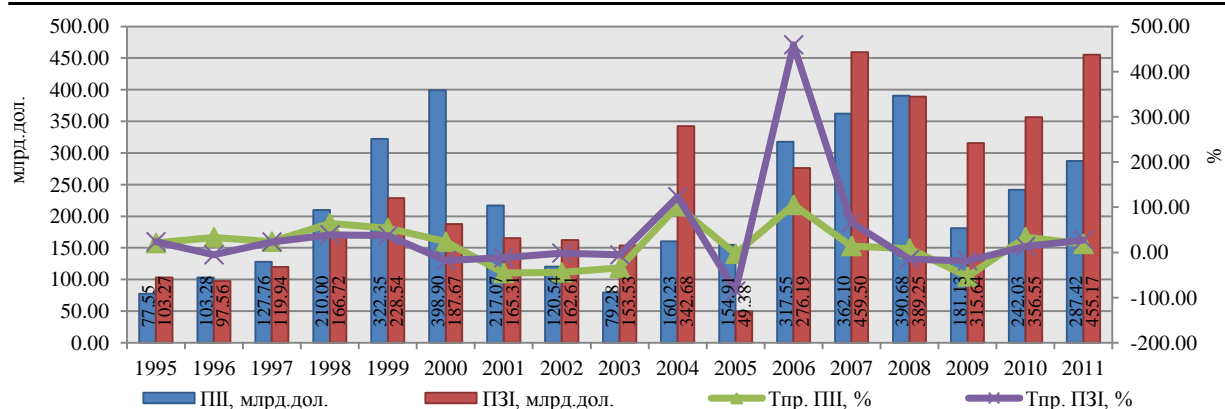
	1984-1987	1994-1997	2008-2011
Харчові продукти	0,86	1,40	2,84
Напої та тютюнові вироби	0,66	2,31	1,94
Сировина (за винятком палива)	0,39	1,46	-0,13
Мінеральне паливо, змащувальні масла	-1,92	3,25	0,47
Тваринні і рослинні масла, жири і воски	-1,11	2,48	3,34
Хімічні речовини і супутні товари	0,07	2,76	1,80
Промислові товари	1,06	2,69	3,74
Машинне та транспортне устаткування	0,82	2,69	1,50

Ефект відхилення торгівлі в цілому був відсутній - еластичність попиту на імпорт з країн, що не входять до НАФТА, до і після створення залишилася на рівні 1,5%. Нарешті, ефект створення торгівлі в буквальному сенсі (зростання еластичності попиту на імпорт з усіх країн) склав близько 56%.

У числі динамічних ефектів інтеграції, які проявляються, коли інтеграція набирає силу, необхідно відзначити зростаючий приплив іноземних інвестицій, оскільки корпорації з країн, що не увійшли до об'єднання, прагнуть зберегти за собою певний сегмент закритого митним бар'єром ринку за рахунок створення підприємств всередині країн, що інтегруються.

На країни НАФТА припадає 18,9% сукупного потоку ПІІ. При чому, 87,1% ПІІ та 78,9% ПІІ цього регіону приходяться на США, відповідно, 10,9 та 14,2% - на Канаду й тільки 2 та 6,8% - на Мексику.

В 2009 р. обсяг ПІІ скоротився вдвічі порівняно з 2007 р., а обсяг ПІІ скоротився на 31,3%. (рис 16). Причиною цього стали кризові явища в світовій економіці, що охопили всі її сфери. Зменшення обсягів прямих іноземних інвестицій в членах НАФТА спостерігається за всіма його компонентами - реінвестованими прибутками, цінними паперами та міжфірмовими кредитами.

Рис.16. Динаміка обсягів інвестування країн НАФТА за період 1995-2011 рр., млрд. дол. та %

Основними країнами, які інвестують до НАФТА, є країни ЄС (47%), на країни Латинської Америки припадає 8,1% залучених ПІІ, частка Японії становить 8,2%, Австралії – 7,7% від сукупних ПІІ. В свою чергу країни НАФТА вкладають кошти до країн ЄС (51%), Латинської Америки (21%), Австралії (3,4%), Японії (1,3) [18].

Головними сферами інвестування в економіку країн НАФТА є добувна промисловість (17,5%), виробництво хімічної промисловості (17%), оптова та роздрібна торгівля (10,8%), фінансові послуги (10,6%) та продукти харчування (4,8%). Країни НАФТА інвестують переважно в сферу фінансових послуг (11,85%), в добувну промисловість (7,2%), оптову та роздрібну торгівлю (6,4%) та в хімічну промисловість (3,6%).

Розвиток відносин країн-членів НАФТА в сфері міжнародного руху капіталу характеризується нерівномірністю. Основною країною-членом, що саме і визначає тенденцію розвитку інвестиційної діяльності всього угруповання є США. Незважаючи на нестабільну економічну ситуацію, що склалася в наслідок розгортання фінансової кризи, США утримує лідируючі позиції в сфері міжнародного руху капіталу як основний інвестор та реципієнт інвестицій.

Отже, особливістю даного інтеграційного угруповання є те, що НАФТА стала першою угодою, яка об'єднала в один інтеграційний блок на рівноправній основі дві високорозвинені держави і країну, що розвивається, а також те, що провідна роль в розвитку інтеграції в регіоні належить саме США. Проте країни НАФТА володіють могутнім економічним потенціалом. Економіка країн-членів даного угруповання характеризується сталою тенденцією росту (окрім 2001, 2009 рр.). Основоположними в розвитку північноамериканського регіону є торгово-економічні відносини. Створення ЗВТ сприяло не тільки зовнішній, але й внутрішньорегіональній торгівлі. В цілому ж НАФТА показує баланс між зовнішньо- та внутрішньорегіональною торгівлею. Основними партнерами як в експорті, так і імпорту товарів та послуг є країни ЄС, Китай, Японія, Корея, країни АСЕАН, Австралія, країни Латинської Америки та Карибського басейну. Найбільшу питому вагу в зовнішній торгівлі країн-членів НАФТА має промислова продукція, товари сільськогосподарського сектору, паливо, транспортні засоби, машинне та електричне обладнання, продукція хімічної промисловості. Основними конкурентоспроможними товарами, виробленими в НАФТА, на світовому ринку є продукція хімічної промисловості, машини і транспортне обладнання, продовольчі товари, сировина. Основними статтями експорту та імпорту послуг є туризм, транспортні послуги, фінансові послуги, роялті та ліцензійні платежі. Загалом формування НАФТА мало ефект створення торгівлі (тобто переорієнтація місцевих споживачів з менш ефективного внутрішнього джерела постачання товару на більш ефективне зовнішнє джерело (імпорт), яка стала можливою в результаті усунення імпортних мит у рамках торгового союзу – статичний ефект). Інвестиційна діяльність в рамках НАФТА також характеризується інтенсивним розвитком, що підтверджує наявність динамічного ефекту від інтеграції.

Список використаної літератури

1. Булатова О.В. Регіональна складова глобальних інтеграційних процесів: [монографія] / Олена Валеріївна Булатова. – Донецьк: ДонНУ, 2012. – 386 с.
2. Галіуліна А.Л. Сутність та принципи процесів міжнародної економічної глобалізації та інтеграції: [Електронний ресурс] / А.Л. Галіуліна. – Режим доступу до статті: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/prvs/2012_2/082.pdf
3. Гудима Р.Р. Новітні підходи до визначення поняття «регіон» та окремих концепцій його розвитку»: [Електронний ресурс] / Р.Р. Гудима. – Режим доступу до статті: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nvbdfa/2011_1/hudyma.pdf
4. Гурова И.П. Измерение глобальной и региональной торговой интеграции / И.П. Гурова // Евразийская экономическая интеграция. – 2009. - №3(4). – С.60-73.
5. Деркач Т.В. Особливості економічної інтеграції країн-членів НАФТА: [Електронний ресурс] / Т. В. Деркач. – Режим доступу до статті: http://mer.fem.sumdu.edu.ua/content/2010_4/4_5.pdf
6. Козак Ю.Г. Міжнародна економіка: [Навчальний посібник] / Ю.Г. Козак, Д.Г. Лук'яненко, Ю.В. Макогон та ін. - Київ: Центр навчальної літератури, 2004, - 672 с.
7. Козик В.В. Міжнародні економічні відносини: [Навч. посіб.] / В.В. Козик, Л.А. Панкова, Н.Б. Даниленко. – К.: Знання-прес, 2002. – 406 с.
8. Лук'яненко Д.Г. Економічна інтеграція і глобальні проблеми сучасності: [Електронний ресурс] / Д.Г. Лук'яненко. – К.: КНЕУ, 2005. – 204 с. – Режим доступу до матеріалу: <http://library.if.ua/books/121.html>
9. Місяць Т. Інтеграційні процеси в умовах світового глобального розвитку: [Електронний ресурс] / Т. Місяць. – Режим доступу до статті: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ptmbo/2009_3/21.pdf
10. Мохамед А.Е. Інтеграційна сутність світової економіки: [Електронний ресурс] / А.Е. Мохамед. – Режим доступу до статті: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vsunu/2010_2_2/Mochamed.pdf
11. Румянцев А.П. Міжнародна економіка: Підручник / А.П. Румянцев, Г.Н. Клименко, В.В. Рокоча; під ред. А.П. Румянцева. – К.: Знання – Прес, 2003. – 449 с.
12. Старостіна А.О. Економіка зарубіжних країн / А.О. Старостіна, А.О. Длігач, Н.В. Богомаз. – К.: Знання, 2009. – 456 с.
13. Терехов Є.М. Регіоналізація та глобалізація економічних світогосподарських відносин: [Електронний ресурс] / Є.М. Терехов. – Режим доступу до статті: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vlca_Ekon/2011_34/51.pdf
14. Філіпенко А.С. Світова економіка: підручник / А.С. Філіпенко, В.С. Будкін, О.І. Рогач. – К.: Либідь, 2007. – 640 с.
15. UnctadStat – Statistical database: [Електронний ресурс]. – Режим доступу до матеріалу: http://unctadstat.unctad.org/ReportFolders/reportFolders.aspx?sCS_referer=&sCS_ChosenLang=en
16. North American Free Trade Agreement (NAFTA)_Office of the United States trade Representative: Executive office of the president: [Електронний ресурс]. - Режим доступу до веб – сайту: <http://www.ustr.gov/trade-agreements/free-trade-agreements/north-american-free-trade-agreement-nafta>
17. Хусаинов Б.Д. Страновые предпочтения и конкурентоспособность экспорта Беларуси, Казахстана и России: [Електронний ресурс] / Б.Д. Хусаинов. - Режим доступу до статті: http://www.eabr.org/general/upload/docs/publication/magazine/no2_2011/n2_2011_6.pdf
18. U. S. Bureau of Economic Analysis: [Електронний ресурс]. - Режим доступу до веб – сайту: <http://www.bea.gov/index.htm>
19. World Tourism Organization (2012), Compendium of Tourism Statistics, Data 2006 – 2010: [Електронний ресурс]. – Режим доступу до матеріалу:

[http://marketingdb.tat.or.th:81/tourismstatistics/UNWTO/Compendium%20of%20Tourism%20Statistics%20Data%202006-2010%20\(2012%20edition\).pdf](http://marketingdb.tat.or.th:81/tourismstatistics/UNWTO/Compendium%20of%20Tourism%20Statistics%20Data%202006-2010%20(2012%20edition).pdf)

20. Киреев А.П. Международная экономика: [Учеб.пособ. для вузов]/ А.П.Киреев. - М.: «Международные отношения», 1997. - 416 с.

21. International Trade Centre_Trade Statistics: [Електроннийресурс]. – Режим доступу до веб-сайту: <http://www.intracen.org/trade-support/trade-statistics/>

Стаття надійшла до редакції 02.09.2014.

О. А. Bezzubchenko

EVALUATION OF REGIONAL INTEGRATION IN THE NAFTA

The dominance of the objective component in the development processes of regional integration demonstrates the North American model of international regional economic integration as enhanced regional cooperation directly related to the influence of multinational corporations, which became the main driving force for deepening integration in North America. As a result, most were created by regional scale in the world economy free trade - NAFTA, which combines 466.1 million. pers. (6.7% of the total number) that produce goods and services totaling more than 18,645, 0 billion.US., representing 26.1% of the global GDP.

NAFTA countries have powerful economic potential. First and foremost, this is because the leading role in the integration of the North American space, of course, by the United States, accounting for 84.2% of regional GDP, while the share of Canada and Mexico account for only 9.5% and 6.3 % respectively.

Although the share of NAFTA in total world GDP declined, the economy of member countries of the group is characterized by a constant growth trend.

Trade and economic relations are fundamental in the development of the North American region, as the North American Free Trade Agreement is the second world exporter and importer after the EU.

The share of intra-regional trade is 48.3% of the total trade union. Growth in domestic exports of the region exceeds the rate of external export growth by 10%. Thus, during the 1995-2011 NAFTA countries have seen a significant growth rate of regional trade intensity index. Dynamics and key trends of the contemporary world integration processes development were analyzed, effectiveness of regional trade integration in NAFTA were assessed, features of the development of other components of integration interaction in the North American region were studied.

Fundamental to the development of the North American region is the commercial and economic relations. NAFTA would contribute not only external but also intra-regional trade. In general, the NAFTA development shows the balance between external and intra-regional trade. Key partners in both exports and imports of goods and services are the EU, China, Japan, Korea, ASEAN countries, Australia, Latin America and the Caribbean. The largest share in the foreign trade of member countries of NAFTA has industrial goods, agricultural sector, fuel, vehicles, machinery and electrical equipment, chemical products. The main competitive products made in NAFTA, the world market are chemical products, machinery and transport equipment, foodstuffs, raw materials. The main items of exports and imports of services is tourism, transport services, financial services, royalties and license fees.

Thus, the feature of the integration grouping is that NAFTA was the first agreement, which brings together in one unit integration on an equal basis, two highly developed countries and developing country and that the leading role in the development of integration in the region belongs to the USA . However, the NAFTA countries have powerful economic potential.

Key words: *regional economic integration, NAFTA, intra-regional trade, external trade, intra-regional trade intensity index, competitiveness, FDI, the index of comparative advantage.*